

L'objectiu d'aquest article és analitzar el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), editat el mes d'octubre del 1995, des del punt de vista de l'assessorament lingüístic. Pretenem, doncs, oferir una perspectiva complementària de les que ja s'han donat abans en altres llocs —per exemple, en números anteriors de *LLENGUA I ÚS*—, que pot ser especialment útil per a les persones que es dediquen a aquesta activitat professional. També tractarem de donar orientacions sobre la manera d'utilitzar i interpretar altres obres lexicogràfiques de consulta després de l'aparició del DIEC.

Partim, com a fonts principals d'informació, dels articles que ja s'han publicat sobre el DIEC, dels textos que el mateix Institut d'Estudis Catalans ha publicat sobre aquest diccionari, i de les consultes i els suggeriments que ha rebut la Secció d'Assessorament i Llenguatges d'Especialitat de la Direcció General de Política Lingüística des del moment en què es va editar.

El mètode que hem seguit és la comparació del DIEC amb les obres següents: el *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra (DGLC); el *Diccionari de la llengua catalana*, d'Enciclopèdia Catalana (DLC), especialment la tercera edició (DLC3), i la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana (II. Morfologia)*, publicada també per l'Institut d'Estudis Catalans.¹

Hem dividit l'anàlisi en dues parts. La primera, que és la que trobareu tot seguit, conté consideracions generals sobre l'autoritat del DIEC en relació amb les altres obres disponibles, observacions sobre les novetats relacionades amb diversos tipus d'entrades (lèxic comú, terminologia i manlleus, i variants geogràfiques) i comentaris sobre la formació de mots i la metafòrització com a recursos per augmentar el repertori lèxic. La segona, que apareixerà en el pròxim número d'aquesta revista, tracta d'alguns canvis (ortogràfics, morfològics i sintàctics) que trobem en el DIEC en comparació amb les tres obres esmentades, i també inclou comentaris sobre la informació de les entrades i altres qüestions de detall.

Consideracions generals sobre l'ús del DIEC

És evident que l'aparició d'un nou diccionari normatiu significa introduir un punt de referència fonamental en el conjunt d'obres bàsiques de consulta. En aquest sentit, el DIEC substitueix el DGLC com a diccionari normatiu i pot ser contrastat amb altres obres editades en els últims anys (DLC3, *Gran enciclopèdia catalana*, *Gran Larousse català*...). D'altra banda, continuem tenint, com a grans obres complementàries de consulta, el *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

Tot seguit donarem algunes orientacions sobre la relació que hi ha entre el DIEC, el DGLC i el DLC. Hem triat aquestes dues obres perquè, d'una banda, les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut les han estudiades íntegrament per a l'elaboració del DIEC (en el cas del DLC, les dues primeres edicions) i, d'altra banda, perquè han estat fins ara els principals punts de referència lexicogràfics.

És sabut que el DIEC parteix del DGLC, amb el propòsit d'ampliar-lo, sistematitzar-lo i adaptar-ne el contingut al nostre temps. Aquest fet té dues conseqüències:

1. El DIEC supera el DGLC, és a dir, el substitueix com a obra de referència normativa.
2. El DIEC arrossega condicionaments del DGLC i, com que és una obra molt respectuosa amb aquesta font, conté informació heterogènia, perquè els criteris amb què s'ha sistematitzat l'entrada de nova informació no sempre s'han pogut aplicar a les entrades que ja contenia el DGLC, com veurem més avall.

En general, el DIEC només modifica la informació del DGLC quan hi ha una necessitat evident de fer-ho. Al llarg de l'article en veurem uns quants exemples, però en podem avançar alguns, com la supressió de la forma *rera* i els seus compostos —per criteri etimològic i dialectal—, la correcció d'errors —com les definicions circulars— i l'adaptació de formes, exemples i definicions a l'època actual. També

Autors

Neus Nogué Serrano

Elvira Riera Gil

Servei d'Assessorament Lingüístic

hi introdueix canvis per aplicació de les noves normes ortogràfiques, com la que afecta l'ús del guionet, o l'addició de *e* davant *s* líquida.

Pel que fa a les entrades noves, que constitueixen més del 25% del DIEC, cal tenir en compte que, com ja hem dit, s'hi han aplicat criteris que no sempre coincideixen amb els del DGLC. Vegem, per exemple, els casos següents:

1. D'acord amb el criteri general de no incorporar al DIEC paraules que es poden formar a partir d'entrades del diccionari, seguint les regles de formació de mots, no s'hi han introduït adverbis en *-ment* que es poden construir sobre adjectius que ja són al diccionari; però, d'altra banda, tampoc s'han suprimit els adverbis en *-ment* que ja eren al DGLC. Per exemple, el fet que el DIEC no entri *presumptament* però sí *presumptivament* no ha de fer pensar que *presumptament* és una forma incorrecta. Aquest adverbí es pot formar a partir de l'adjectiu *presumpte -a*, i *presumptivament* (construït sobre *presumptiu -iva*) és al DIEC perquè ja era al DGLC.

2. S'han suprimit les marques que identificaven formes dialectals, i només les entrades noves considerades d'àmbit restringit s'han marcat amb l'expressió «En algunes contrades» dins la definició. Però això no s'ha fet amb les formes d'àmbit restringit que ja eren al DGLC, i per tant no podem considerar que aquesta expressió marca totes les formes d'ús restringit.

En conclusió, cal tenir present que el DIEC no s'ha elaborat partint de zero, sinó partint del DGLC i que aquest fet pot condicionar la presentació de la informació.

Pel que fa a la relació entre el DIEC i el DLC, hem de tenir present que:

1. El fet que l'Institut hagi estudiat íntegrament les dues primeres edicions del DLC no vol dir que hagi pres una decisió explícita —d'acceptació o de rebuig— sobre cadascuna de les entrades del DLC. És a dir, hi pot haver un nombre considerable de casos pendents d'un acord de la Secció Filològica, que no s'hagin incorporat al DIEC per aquest motiu.

2. La tercera edició del DLC (DLC3) no es va poder tenir en compte per a l'elaboració del DIEC i, com és sabut, es tracta d'una edició revisada i ampliada.

Continua sent útil, doncs, tenir el DLC3 sobre la taula com a diccionari d'ús, com-

plementari del diccionari normatiu. En general, podríem dir que es pot considerar vàlid tot allò que consta en el DLC3, sempre que no es contradigui amb el DIEC. Per exemple:

- Lèxic comú que no és en el DIEC i que tampoc té una alternativa clara en aquest diccionari. És el cas de *pontificar* (*parlar ex cathedra* no sembla adequat en registres informals).

- Terminologia que el DIEC no recull per l'aplicació d'un criteri més restrictiu de selecció. És el cas de *reductona*.

- Extensions de significat que el DIEC no conté. És el cas de *llançar un producte al mercat*.

Serien exemples de casos de contradicció, en què preval l'autoritat normativa del DIEC, els canvis provocats per les normes ortogràfiques noves, pels criteris d'adaptació de manlleus, etc.

Lèxic comú

Un dels objectius del DIEC era posar al dia el lèxic comú del DGLC, i aquest és un dels aspectes en què els canvis són més significatius. La llista de paraules i expressions noves —sobretot en relació amb el DGLC— és molt llarga, però aquí podem destacar-ne algunes que són representatives per diverses raons:

1. Perquè són molt habituals en la llengua col·loquial: *carret* ('rodet de fotografia'), *comodí*, *descampat*, *a granel*, *joguet*, *poder* ('potser'), *ressaca*, *xòfer* (al costat de *xofer*).

2. Perquè són molt habituals en la llengua estàndard: *assenyalar* ('dir'), *autoria*, *commocionar*, *contactar*, *destí* ('destinació'), *fer front a*, *firal* (adj.), *massacre*, *matèries primeres*, *mediambiental*, *perillositat*, *pèrit* (al costat de *perit*), *reivindicar* (un *atemptat*), *remodelació*.

3. Perquè han estat polèmiques durant els últims anys (podríem incloure-les també en algun dels grups anteriors): *així com*, *caldo*, *carrera* ('cursa'), *cigarro*, *coça*, *cuidar* ('tenir cura de'), *en canvi*, *entregar*, *gamberro -a* (i derivats), *guapo -a*, *llaga*, *per cert*, *promocionar*, *quadro*, *quartos* ('dinners'), *seguir* ('continuar'), *verdader -a*.

És recomanable, doncs, consultar el DIEC —i també el DLC3— abans de considerar incorrecta una paraula o accepció.

Terminologia i manlleus

Els criteris que expliquen el tractament de la terminologia en el DIEC ja han estat descrits per Teresa Cabré en l'article «Terminologia i diccionaris (2)», citat en la bibliografia que trobareu al final de la segona part d'aquest article, al qual remetem. Ens sembla interessant, però, destacar-ne dos aspectes:

1. Com a diccionari general, el DIEC conté la terminologia que s'ha considerat «suficient per comunicar-se en situacions generals» i, d'acord amb aquest principi, les entrades no tenen marques d'àrea temàtica —només, quan cal, les definicions s'inicien amb descriptors o fórmules explícits (vegeu *bor* o *trèmolo*). A més, en les definicions s'ha volgut mantenir un equilibri «entre l'alta especialització i la banalització» dels conceptes que expressa cada terme i en alguns casos se n'han entrat dues, una de general i una altra d'especialitzada (vegeu *sorra*).

2. Com a diccionari normatiu, en casos d'ús concurrent de formes manllevades i formes catalanes (per exemple *compact disc* i *disc compacte*), generalment el DIEC recull únicament la forma catalana, sempre que compleixi la condició d'estar consolidada per l'ús. Quan s'opta per la forma manllevada, s'acostuma a adaptar gràficament (*vedet*) si no hi ha problemes formals (*croissant*, *whisky*). Això vol dir:

- Que molt sovint el DIEC no inclou un terme si s'ha considerat que la forma catalana proposada pel TERMCAT no s'ha consolidat (per exemple, no inclou ni *càtering* ni *servei d'àpats*).

- Que en aquest aspecte és diferent del DL3, que conté manlleus que no són al DIEC (*tie-break**) i manlleus que el DIEC entra adaptats (*bungalow**, al DIEC *bungalou*), i que sovint dona dobles formes (*xucrut* i *choucroute**, al DIEC *xucrut*; o bé *maquinari* i *hardware**, al DIEC *maquinari*).

- Que, en algun cas, el DIEC inclou formes diferents de les aprovades pel Consell Supervisor del TERMCAT, que són propostes de normalització de termes i no mots normatius. És el cas de *fondue* (DIEC) i *fondí* (TERMCAT): com que la forma proposada no s'ha arribat a implantar, el DIEC recull, excepcionalment, la forma manllevada.²

Un cas especial és el de les locucions llatines, que no s'han adaptat (*a posteriori*,

a priori, *stricto sensu*). L'aplicació sistemàtica d'aquest criteri provoca alguna forma estranya, com *per capita*.

D'altra banda, hi ha un aspecte de l'ús dels manlleus que creiem important de comentar. Els manlleus no adaptats, pel sol fet d'aparèixer al diccionari, es poden considerar paraules catalanes i, per tant, poden fer el plural seguint la flexió pròpia del català (el mateix DIEC utilitza la forma *pizzas* a l'entrada *pizzeria*). Igualment, es poden escriure en rodona en un text imprès, tal com fa el mateix diccionari en els exemples (vegeu *statu quo*).

Variants geogràfiques

El DIEC ha incorporat una gran quantitat de paraules procedents dels grans dialectes altres que el català central, amb l'objectiu de fer un diccionari en què se sentin representats els parlants de tot el domini lingüístic i que compleixi així una funció integradora de les diverses varietats i alhora unificadora de la llengua.

D'altra banda, s'ha suprimit la marca valorativa *d.* (dialectal) —que apareixia en molt poques entrades, només quaranta-set, en el DGLC—, amb la voluntat de donar el mateix valor a totes les paraules que surten en el DIEC, que l'Institut considera susceptibles d'un ús general independentment de la seva procedència geogràfica. Només en algunes entrades o accepcions noves d'àmbit reduït, s'ha incorporat al començament de la definició l'expressió «En algunes contrades». Aquesta informació és especialment útil quan permet relativitzar l'admissió de paraules que són habituals i prestigioses en alguns dialectes però que són percebudes com a incorrectes o com a interferència del castellà en altres —és el cas de *dos* com a forma femenina del numeral, i dels substantius *calcetí* i *mitat*.

Les variants geogràfiques són de dos tipus: variants lexicals —com ara *boix -a* i *xiquet -a*— i variants formals —com ara *xocolate* (masc.) i *dos* (fem.).

Les variants lexicals són paraules sinònimes entre si, que els usuaris del diccionari triaran d'acord amb la funció comunicativa i els destinataris dels textos que produeixin. En general, podem dir que, quan predomina la funció informativa o la persuasiva en un text, els parlants tendeixen a utilitzar les paraules més pròximes als destinataris, aquelles amb les quals es poden identificar millor. La funció estè-

tica, en canvi, pròpia dels textos literaris, permet una variació estilística més gran, que dona cabuda a paraules i expressions que poden ser més o menys pròximes a la parla de qui produeix el text.

En el cas de les variants formals, a més del que hem dit fins ara, cal tenir en compte el criteri de la coherència formal del text. Això vol dir que no és adequat combinar en un mateix text l'ús de *dues* i *dos* en femení, i de *xocolata* (fem.) i *xocolate* (masc.), posem per cas.

Compostos i derivats

El DIEC és un diccionari normatiu, i això vol dir que l'Institut considera correctes totes les paraules que hi surten. Però, tal com diu en el pròleg Antoni M. Badia i Margarit, el DIEC no inclou les paraules que es poden deduir de les regles de formació de mots.

Per exemple, encara que el DIEC no inclogui *semidesèrtic -a*, hem de considerar correcte aquest adjectiu, perquè sí que hi trobem *desert*, *desèrtic -a* i *semidesert*. I a la inversa, el substantiu *hemoaglutinació* permet pressuposar el verb *hemoaglutinar*, encara que no el trobem en el diccionari.

De la mateixa manera, del substantiu *estrès* es poden formar el verb *estressar* i l'adjectiu *estressant*, que ja surten en el DLC3. Aquest també és el cas dels adverbis en *-ment*, dels quals ja hem parlat més amunt.

Sentits figurats

Un altre recurs creatiu de la llengua és la metaforització, és a dir, l'ampliació del camp semàntic d'una paraula o expressió per analogia, per extensió de significat o per l'adopció d'un sentit figurat. En el DIEC trobem un esforç considerable per incloure un bon nombre d'ampliacions de significat que s'han fet molt usuals en el català d'avui.

Així, per exemple, hi apareixen: *fitxa* amb el significat de 'objectiu'; *cobertura* amb els significats de 'fet de cobrir la informació d'un esdeveniment' (també en el DLC3), 'acció de cobrir un lloc de treball', 'abast d'un contracte o una norma'; *congelar* amb el de 'declarar provisionalment immutables (sous, salaris, preus o places d'una plantilla)'; *blanquejar* amb el de 'legalitzar (diner negre)' (també en el DLC3);

a través de amb el de 'per mitjà de, mitjançant'. En alguns casos es tracta de subaccepcions encapçalades per les marques FIG., PER EXT. O PER ANAL.; en altres casos, no porten cap marca.

Són lleugerament diferents els casos de les locucions *de cara a* i *en funció de*. La primera apareix com a exemple a l'entrada *cara* del DIEC («Estava de cara a nosaltres, però ara s'ha girat»), però no hi apareix com a locució prepositiva amb el mateix significat que la locució *amb vista a*, significat que ens sembla deduïble per metaforització—com passa amb diverses subaccepcions d'aquesta paraula—i, per tant, correcte. De fet, ja la recullen diverses obres de referència habituals.³ La segona, *en funció de*, hi apareix dins l'expressió «considerar una cosa en funció d'una altra», precedida de la marca PER ANAL. Tant en un cas com en l'altre, creiem que es tracta de locucions prou utilitzades per aparèixer com a tals en el DIEC en edicions futures.

Deixant de banda la metàfora com a recurs estilístic lliure i personal, ens fixarem aquí en els usos metafòrics freqüents en la llengua, en què es pot parlar d'una certa fixació. La metaforització és un recurs que ens permet estendre els trets semàntics d'una paraula a un àmbit amb el qual tingui alguna semblança. Per tant, els sentits figurats d'una paraula poden ser molts més que els recollits en el diccionari. Ara bé, convé tenir en compte les observacions següents.

En primer lloc, hi ha d'haver una semblança real entre els dos significats que donem a aquella paraula, el recte, propi o primitiu, i el figurat o metafòric (altrament tindriem un ús impropï, com veurem més avall). Així, per exemple, a partir de la definició de *espiral* i de la subaccepció *espiral inflacionista*, podem deduir que és adequat parlar d'una *espiral de violència*. Igualment, podem dir que «els serveis són cada vegada més l'*espina dorsal* de l'economia», que «d'un assumpte se'n pot fer una *bandera*» i que «un jugador és l'*estendard* d'un equip».

En segon lloc, hi pot haver casos en què hi hagi interferència amb usos metafòrics fixats en altres llengües, que podrien substituir els ja existents en català. És el cas del calc *pedrera* quan substitueix *planter* en frases com «aquest any la plantilla del Barça té pocs jugadors del planter», i també el del substantiu *banqueta* quan s'utilitza per referir-se al «*banc* dels acusats», per interferència amb l'ús esportiu («els jugadors asseguts a la banqueta»). Tant *pedrera* com

banqueta amb aquests significats, tot i que es tracta de metàfores ben fetes, s'han d'evitar.

Usos impropis

Els usos impropis són molt freqüents en la llengua, perquè els límits de la semblança de significat a què ens referíem més amunt són molt fàcils de passar, i moltes extensions de significat admeses en els diccionaris tenen un origen impropí (compareu les entrades *cel·lulitis* i *raça* en el DLC3 i en el DIEC). Però l'admissibilitat o no d'aquests usos depèn, entre altres factors, del seu grau d'arrelament, i la decisió d'incorporar-los o no als diccionaris correspon als lexicògrafs i a l'autoritat normativa.

El DIEC ha admès usos impropis com ara els de *gravar* i *gravació* amb els significats de 'enregistrar' i 'enregistrament', i el de *atur* amb el de 'desocupació'; També, sorprenentment, recull l'ús suposadament popular del verb *endegar* amb el significat de 'emprendre, engegar, iniciar, elaborar'.

D'altra banda, el DIEC ha rebutjat algun ús impropí que havia estat polèmic, com ara el del verb *recolzar* amb el significat de 'donar suport', que des de l'aparició del DGLC havien anat incorporant tots els diccionaris —tret del DLC3. Cal tenir en compte també que en el DIEC s'ha suprimit la marca valorativa *IMPR.*, que apareix en el DLC i que en casos com el que acabem de comentar havia provocat dubtes entre els usuaris sobre la interpretació que se n'havia de fer. Amb aquesta supressió

queda clar que totes les accepcions que apareixen en el diccionari normatiu són correctes, tant si tenen un origen impropí com si no.

Per tant, per claredat i per precisió, és millor evitar els usos impropis que no recullen els diccionaris. És el cas, per exemple, del verb *ostentar* quan adopta el significat de 'tenir, ocupar (un càrrec)'.

Notes

1. Volem agrair a l'Institut d'Estudis Catalans, al TERMCAT, al Consorci per a la Normalització Lingüística i a la Unitat d'Assessorament Lingüístic de Catalunya Ràdio la informació que ens han facilitat.
2. Cal dir que el Consell Supervisor del TERMCAT ha reconsiderat les decisions preses fins a l'aparició del DIEC i que en general s'ha adaptat a les formes que dona el diccionari.
3. Vegeu: *Diccionari manual de la llengua catalana; Diccionari de locucions i frases fetes*, de Joana Raspall i Joan Martí; *Gran Larousse català; Llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona; Manual d'estil*, de Josep M. Mestres et al.; *Diccionari auxiliar*, de Josep Ruix.